

logopeda-praktika.

8. Шеремет М. К. Хрестоматія з логопедії. Навчальний посібник. / М. К. Шеремет, І. В. Мартиненко. – К.: КНТ, 2006. – 360 с.

УДК 376.1-056.264:81'234

**В. О. Дяченко**

*студентка спеціальності  
«Корекційна освіта. Логопедія»*

**В. М. Андросова**

*старший викладач  
Сумський державний педагогічний  
університет імені А. С. Макаренка*

## ЕТАПИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ПРИ ДИСЛАЛІЇ

*У статті висвітлені основні етапи логопедичної роботи з дітьми при дислалії у роботах науковців.*

*В статье рассмотрены основные этапы логопедической работы с детьми при дислалии в работах ученых.*

*The article highlights the main stages of speech therapy work with children at dyslalia in research activities.*

**Ключові слова:** *корекційна робота, етапи логопедичного впливу, дислалія, постановка, автоматизація, диференціація звука.*

**Ключевые слова:** *коррекционная работа, этапы логопедического воздействия, дислалия, постановка, автоматизация, дифференциация звука.*

**Keywords:** *correction, speech therapy phases influence, dyslalia, staging, automation, differentiation sound.*

**Постановка проблеми.** Дислалія (від грец. dys – розлад, lalia – мовлення) – порушення звуковимови за нормального слуху та збереженої іннервації мовленнєвого апарата. Це одна з найбільш поширених вад мовлення, за даними Л.Парамонової, поширеність дислалії зростає з 8-10% у 50-ті роки до 52,5% у 90-ті роки ХХ століття [1]. І в наш час кількість випадків дислалії у дітей щороку зростає. Правильне мовлення дитини є важливою умовою її успішного розвитку. Тому дуже важливо своєчасно турбуватися про правильне формування дитячої вимови, своєчасно попереджувати і виправляти її недоліки, відхилення від загальноприйнятих норм. Усунення недоліків звуковимови має безпосередній вплив на

збагачення словникового запасу дитини, удосконалення психофізичних функцій, сприяє її емоційному та комунікативному розвитку. Без формування артикуляційно та граматично правильного мовлення повноцінний особистісний розвиток дитини та її адаптація в навколишньому світі неможливі.

В основу роботи з формування правильної вимови звуків має бути покладене послідовне опрацювання всіх звуків рідної мови. Корекційна робота при дислалії здійснюється поетапно. На кожному з етапів вирішуються певні педагогічні і корекційні завдання, які підпорядковані загальній меті – правильне вимовляння звуків.

У науковій літературі існують різні погляди відносно назви, послідовності, кількості етапів, згідно яких проводиться логопедична робота при дислалії: у роботах Ф. Рау, Н. Чевелевої виділяються два; в роботах О. Правдіної, О. Токаревої, О. Мастюкової – три; у роботах М. Хватцева, М. Фомічевої – чотири; М. Савченко – п'ять.

**Мета статті:** охарактеризувати зміст, послідовність етапів корекційної роботи при дислалії, висвітлених науковцями у своїх роботах.

**Виклад основного матеріалу.** Головною метою корекційної логопедичної роботи при дислалії є формування у дитини уміння правильно (відповідно до літературної норми) вимовляти звуки мовлення.

Починаючи корекцію звуковимови, кожен спеціаліст прагне вибрати найбільш короткий і ефективний шлях навчання дитини. Але кількість витраченого часу в кожному конкретному випадку буде різною в залежності від багатьох факторів: від індивідуальних та вікових особливостей логопата, від структури мовленнєвого дефекту і його природи, ступеню складності дефекту, від професійного рівня фахівця-логопеда, від його уміння використати найбільш точний, адекватний дефекту, коригуючий прийом, уміння підібрати цікаві для дитини види роботи, які сприяють підвищенню її пізнавальної активності та допомагають уникнути перевтоми. Важливе значення при подоланні недоліків звуковимови має систематичність занять, допомога з боку батьків.

Запорукою успіху при логопедичному впливі являється створення сприятливих

умов для подолання недоліків вимови: емоційного контакту логопеда з дитиною; цікавої форми організації занять, що відповідає провідній діяльності, спонукає дитину до пізнавальної активності; поєднання прийомів роботи, що дозволяють запобігти втомі дитини.

Основною ціллю логопедичної роботи при дислалії є формування умінь і навичок правильного відтворення звуків мовлення. О. Мастюкова, стверджувала, що для того, щоб правильно вимовляти звуки мовлення (фонем), дитина повинна вміти упізнавати звуки мовлення і не змішувати їх, тобто впізнавати звуки за їх акустичними ознаками; розрізняти правильну та неправильну звуковимову; здійснювати слуховий контроль за власною вимовою та оцінювати якість відтворюваних звуків у власному мовленні; приймати необхідні артикуляторні позиції, що забезпечують нормований акустичний ефект звуку (варіювати артикуляторні уклади звуків в залежності від їх поєднання з іншими звуками в мовленні); безпомилково використовувати потрібний звук у всіх видах мовлення.

Корекційна робота при дислалії має будуватися з урахуванням етапів логопедичної роботи, так як це сприяє якісному, ефективному, більш швидкому виправленню вад вимови звуків.

За узагальненнями М. Савченко робота над звуками проводиться в такій послідовності: а) підготовка органів артикуляції до відтворення окремих елементів артикуляції та вироблення готовності об'єднати їх у комплекси, що відповідатимуть правильній артикуляції конкретного звука (підготовчий етап); б) постановка звука, тобто вироблення умінь об'єднувати окремі елементи артикуляції в єдине ціле, тобто формування умінь відтворювати нову артикуляцію в найменшій одиниці мовлення – складі (формування правильної артикуляції звука); в) автоматизація звука, або поступове введення виробленої артикуляції в склад, слово, речення, зв'язний текст з додержанням правил поступового переходу від простих у фонетичному відношенні сполучень до складних; г) автоматизація звука в складах і словах з близькими за артикуляцією й акустичними характеристиками звуками (диференціація звуків); д) введення звука

в повсякденне мовлення, що передбачає повну автоматизацію навичок його вимови.

В залежності від цього розглянемо різні підходи по визначенню етапів логопедичної роботи при дислалії.

**О. Правдіна** («Логопедия» 1973), весь процес виправлення неправильної звуковимови поділяє на три етапи: постановка звука, автоматизація звука, диференціація змішуваних звуків.

**На етапі постановки звука** використовує такі прийоми роботи:

1) правильна артикуляція звука розчленовується на прості артикуляційні рухи. Після багаторазового повторення цих рухів виробляються кінестетичні відчуття, їх рухи автоматизуються, і тоді дитина може відтворювати звук швидко й правильно;

2) введення в комплекс рухів простих опрацьованих рухів і вироблення таким чином правильної артикуляції потрібного звука;

3) включення голосоутворюючого струменя повітря в процесі відтворення правильної артикуляції. В результаті цього дитина непомітно для себе відтворює потрібний звук. Потім цей звук автоматизується в складах, словах, фразах, зв'язному мовленні.

**Етап автоматизації** звука слід розглядати як гальмування старих, неправильних динамічних стереотипів і вироблення нових. Звуки автоматизуються у складах, словах, фразах, різних видах розгорнутого мовлення.

**Етап диференціації звуків.** На цьому етапі необхідно навчитися розрізняти звуки мовлення як у вимові інших, так і у власному мовленні. Робота над диференціацією розпочинається лише тоді, коли усі дефектні звуки правильно вимовляються у будь-якому звуковому поєднанні [2].

**Н. Чевелева** («Основы логопедии», 1989), всю систему логопедичної роботи з формування правильної звуковимови умовно поділяє на такі етапи:

**I етап – підготовчий.** Основними його завданнями є: а) розвиток слухової уваги, слухової пам'яті та фонематичного сприймання; б) усунення недостатності розвитку мовленнєвої моторики, проведення підготовчих артикуляційних вправ для розвитку рухливості органів

периферичного мовленнєвого апарату.

**II етап – формування вимовних умінь та навичок.** До завдань цього етапу входить: а) усунення неправильної звуковимови; б) розвиток у дітей уміння диференціювати у мовленні звуки, схожі за артикуляцією або звучанням; в) формування вимовних умінь та навичок у різних видах самостійного мовлення [3].

**М. Фомічева** («Воспитание у детей правильного произношения» 1989), виділяє чотири основних етапи корекційної роботи: підготовчий, постановка звука, автоматизація звука, і у випадках заміни одного звука іншим чи їх змішування, – етап диференціації.

**Підготовчий етап.** Мета даного етапу – підготовка мовленнєвого та слухового аналізаторів до правильного сприймання і відтворення звуків. На цьому етапі робота йде одночасно за декількома напрямками: формування точних рухів органів артикуляційного апарату, спрямування повітряного струменя, розвиток дрібної моторики рук, фонематичного слуху, відпрацювання опорних звуків. Формування рухливості органів артикуляційного апарату здійснюється за допомогою артикуляційної гімнастики (артикуляційні вправи «Маятник», «Гойдалка» та ін.), яка включає вправи для тренування рухливості та переключення органів, відпрацювання певних положень губ, язика, необхідних як для правильної вимови всіх звуків, так і для кожного звука тієї чи іншої групи. Вимова більшості звуків потребує цілеспрямованого повітряного струменя, вироблення якого проводиться одночасно з артикуляційною гімнастикою, так як для його формування необхідна активна участь щік, губ, язика. М. Фомічева, пропонує виконання таких вправ: «Надути дві кульки», «Худенький Петя», «Пропеллер» [4].

**Етап постановки звуків.** Мета даного етапу – досягти правильного звучання ізольованого звука. Зміст роботи: об'єднання відпрацьованих на підготовчому етапі рухів та положень органів артикуляційного апарату і створення артикуляційної бази певного звука, додавання повітряного струменя та голосу, відпрацювання вимови ізольованого звука. Етап постановки відсутніх та дефектних звуків передбачає використання таких способів: за наслідуванням,

механічний, змішаний.

**Етап автоматизації звуків** передбачає систему мовленнєвих вправ, спрямованих на вироблення вміння використовувати в самостійних висловлюваннях поставлені звуки. При цьому лексичний матеріал має бути різнобічним і охоплювати не тільки ізольоване вимовляння звука, а й складові вправи зі словом, де поставлений звук займає різну позицію, а також відпрацювання звуків у реченнях, текстах. Крім того він має бути насичений вивченим звуком. Це дає змогу максимально виключити звуки, що дефектно вимовляються чи змішуються. На етапі автоматизації звуків доцільно використовувати чистомовки, потішки, вірші, загадки, розповіді.

**Етап диференціації звуків.** Мета даного етапу – навчити дітей розрізняти проблемні звуки і правильно використовувати їх у мовленні. Зміст роботи: послідовна, поступова диференціація звуків за моторними та акустичними ознаками, спочатку ізольованих, потім в складах, словах, реченнях, чистомовках, віршах, розповідях і в самостійному мовленні [4].

**М. Савченко** («Методика виправлення вад вимови фонем у дітей», 1992) розглядає такі підходи до подолання вад звуковимови: традиційний (перший) підхід та розроблений нею (другий) підхід. Вони мають певні розходження у змісті роботи й методичних рекомендаціях до кожного етапу роботи.

Розглянемо **другий підхід до подолання вад звуковимови**, так як ефективність корекційної роботи можна підвищити шляхом більш повного використання наукових даних фонетики, психології, методики навчання мови. Цей підхід передбачає реалізацію принципу розвиваючого навчання, усвідомленого оволодіння правильною артикуляцією звука, аналізом і синтезом звукового складу слова передбачає розвиток у дітей з вадами мовлення вміння самостійно проводити спостереження над мовою, узагальнювати та робити висновки, пробуджувати пізнавальний інтерес до матеріалу, що вивчається. Механічні тренувальні вправи обмежуються, замінюються усвідомленими діями учня. Працюючи за такою методикою у дітей з вадами вимови узагальнюються уявлення про диференціальні ознаки звуків, скоро-

чується час для подолання вад звуковимови.

Етапи логопедичної роботи аналогічні, тим, що й при традиційному підході: підготовчий, формування правильної артикуляції звука, автоматизація звука, диференціація звуків, введення звука в зв'язне мовлення.

**Підготовчий етап.** Велика увага приділяється виявленню знань назв органів артикуляції, навчання спостереженню за роботою артикуляційного апарату, зосередження уваги на окремих моментах артикуляції, відчувати їх, свідомо управляти рухами активних органів мовлення та контролювати їх роботу. Важливим завданням є навчити дитину двом основним способам утворення перепони: зімкнення і щілина.

**Етап формування правильної артикуляції звука.** Постановка звука проводиться за словесною інструкцією логопеда: спочатку без голосу, потім додається голос. При такому підході відбувається свідоме відтворення звуків.

**Етап автоматизації звуків.** Важливим є прийом порівняння старої та нової артикуляції. М. Савченко рекомендує для підвищення активності й самостійності дітей, для кожної групи звуків використовувати «Навчальні картки», за якими можна працювати учню як з логопедом, так і з батьками, і самостійно.

**Етап диференціації звуків.** На цьому етапі завершується оволодіння артикуляційними рухами, що відповідають певному звуку, та забезпечується протиставлення їх іншим звукам, близьким за артикуляцією та акустичними характеристиками. На диференціацію кожної пари відводиться певний час, добирається відповідний мовленнєвий матеріал. Рекомендується зберігати при диференціації звуків ту саму послідовність, що й при автоматизації звуків, з поступовим ускладненням мовленнєвих вправ. Як свідчить досвід М. Савченко, підготовчу роботу до диференціації звуків треба розпочинати на звуках, що добре вимовляються дитиною.

**Етап введення звука в зв'язне мовлення.** Потреба у проведенні такої роботи зумовлюється тим, що нерідко, незважаючи на автоматизацію та диференціацію звуків, діти продовжують плутати звуки в мовленні, а інколи зовсім переходять на стару артикуляцію. Це буває

здебільшого тоді, коли логопед припиняє роботу, як тільки дитина починає користуватись новою артикуляцією в умовах кабінету та під контролем батьків. Проте показником завершенням роботи є повне оволодіння кінестетичним і слуховим самоконтролем, умінням вільно вживати звук у будь-яких сполученнях у повсякденному спілкуванні. На даному етапі потрібно закріплювати нову артикуляцію на різноманітному матеріалі. Для цього бажано добирати матеріали за певними темами, доповнюючи та розширюючи знання учнів з даної теми. Передбачаються такі види роботи, як зв'язні висловлювання, співбесіда, виступ перед невеликою аудиторією тощо.

При нетрадиційному підході подолання вад звуковимови, диференціація звуків розглядається не як протиставлення у вимові певної пари звуків, а як опрацювання певних диференціальних ознак, за якими протиставляються всі однотипні пари [5].

Виходячи з мети та задач логопедичного впливу, **О. Мастюкова** («Логопедия», 2006), виділяє три етапи корекційної роботи: підготовчий етап, етап формування первинних умінь і навичок правильної вимови звуків, етап формування комунікативних умінь і навичок.

**Підготовчий етап.** Мета: включити дитину в цілеспрямований логопедичний процес. Для цього необхідно вирішити ряд загальнопедагогічних і спеціальних логопедичних задач.

Одним з важливих загальнопедагогічних завдань є формування установки на заняття: логопед має встановити з дитиною довірчі відносини, розташувати до себе, адаптувати до обстановки логопедичного кабінету, викликати у дитини інтерес до занять та бажання брати в них участь. Дитина має засвоїти правила поведінки на заняттях, навчитися виконувати інструкції логопеда, активно брати участь у спілкуванні. Важливим є розвиток у дитини довільної уваги, пам'яті, мислення, операцій порівняння, аналізування, здатності робити висновки.

До спеціальних логопедичних завдань відносяться уміння впізнавати та розрізняти фонемні та формування артикуляторних умінь та навичок. У залежності від форми дислалії ці задачі можуть вирішуватися паралельно чи

послідовно.

Робота над формуванням сприйняття звуків мовлення будується з урахуванням характеру дефекту. В одних випадках робота спрямовується на формування фонематичного сприйняття і на розвиток слухового контролю. В інших – в її задачу входить розвиток фонематичного сприйняття і операцій звукового аналізу. У третіх – обмежується формуванням слухового контролю як осмисленої дії. Для формування артикуляційної бази використовують спеціально розроблені вправи (наприклад, артикуляційні вправи для губ, язика та інші).

**Етап формування первинних умінь і навичок правильної вимови звуків.** Мета: сформувати у дитини первинні вміння правильної звуковимови на спеціально підбраному мовленнєвому матеріалі. Завданнями цього етапу є: **постановка** звуків, **автоматизація** звуків (формування навичок правильного їх використання в мовленні), **диференціація** звуків (уміння використовувати звуки, не змішуючи їх між собою).

**Етап формування комунікативних умінь і навичок.** Мета: сформувати у дитини уміння і навички безпомилкового використання звуків мовлення у всіх ситуаціях спілкування [6].

**Висновки.** Корекційна робота логопеда при дислалії повинна будуватися з урахуванням форми порушення та визначення структури дефекту, з урахуванням індивідуальних можливостей дитини. Логопедична робота по вихованню правильної звуковимови здійснюється послідовно, поетапно. Кожний з етапів логопедичного впливу при дислалії характеризується своїми цілями, завданнями, методами і прийомами, що формує передумови для переходу від одного етапу до іншого. Так як нова навичка виробляється не одразу і потребує тривалого закріплення, на кожному етапі одночасно з відпрацюванням нового йде повторення матеріалу попереднього етапу.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андросова В. М. Дислалія. Хрестоматія. Частина I / В. М. Андросова. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. – 264 с.
2. Правдина О. В. Логопедия: учеб пособие для студентов дефектологических факультетов педагогических институтов. Изд-е 2-е, доп. и переработаное/О. В. Правдина. – М. : Просвещение, 1973. – 272 с.

3. Филичева Т. Б. Основы логопедии: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Педагогика и психология (дошк.)» / Т. Б. Филичева, Н. А. Чевелева, Г. В. Чиркина. – М. : Просвещение, 1989. – 223 с.
4. Фомичева М. Ф. Воспитание у детей правильного произношения: Практикум по логопедии: учеб. пособие для учащихся пед. уч-щ по спец. № 03.08 «Дошкольное воспитание» / М. Ф. Фомичева. – М. : Просвещение, 1989. – 239 с.
5. Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. – 2-ге вид., доп. / М. А. Савченко. – К. : Освіта, 1992. – 176 с.
6. Волкова Л. С. Логопедия: учебник для студ. дефектол.фак. пед.высш. учеб. заведений/ Л. С. Волкова, Р. И. Лалаева, Е. М. Мастюкова и др. [Под ред. Л. С. Волковой]. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2006. – 703 с.

УДК 81'233-053.4:792.97

**К. О. Зелінська-Любченко**

викладач

**Ю. О. Мальцева**

студентка спеціальності

«Корекційна освіта. Логопедія»

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

## РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПАЛЬЧИКОВОГО ТЕАТРУ

У статті висвітлені можливості використання пальчикового театру в процесі розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку.

В статье освещены возможности использования пальчикового театра в процессе развития связной речи детей младшего дошкольного возраста.

In the article highlights the possibility of using the finger theater in the development of coherent speech in children of preschool age.

**Ключові слова:** зв'язне мовлення, мовленнєвий розвиток, діти молодшого дошкільного віку, дрібна моторика, пальчиковий театр.

**Ключевые слова:** связная речь, речевое развитие, дети младшего дошкольного возраста, мелкая моторика, пальчиковый театр.

**Keywords:** connected speech, speech development, children under school age, fine motor skills, finger theater.